1. บทนำ

บทนำต้นเรื่อง

ข้าวไร่ (upland rice หรือ dryland rice) เป็นพืชที่มีการปลูกอยู่ทั่วไป คิดเป็นประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์ของข้าวปลูกทั้งหมดในโลก ในประเทศแถบอเมริกาใต้, อเมริกากลาง และอาฟริกา มีการปลูกข้าวไร่กันถึง 75 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด ข้าวไร่จึงนับเป็นพืชที่สำคัญที่สุดที่ปลูกในประเทศแถบละตินอเมริกา ในเอเซียมีการปลูกข้าวไร่ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด และได้รับผลผลิตเป็น 5 เปอร์เซ็นต์ของผลผลิตข้าวรวม สำหรับข้าวไร่ในประเทศไทย พบว่ามีการปลูกอย่างแพร่หลายทั่วประเทศ โดยปลูกบนพื้นที่ราบหรือที่ลาดเช่นเดียวกับการปลูกพืชไร่อื่นๆ ในภาคใต้เกษตรกรนิยมปลูกข้าวไร่ เป็นพืชแซมระหว่างแถวยางพาราในช่วงที่ยางมีอายุ 1-3 ปี (ฉกรรจ์ แสงรักษาวงศ์, 2528 อ้างโดย ยุทธนา พงศ์พิริยะเดชะ, 2532) ข้อดีของการปลูกข้าวไร่มีหลายประการ เช่น ไม่ต้องทำคันนากักน้ำ อาศัยน้ำฝนอย่างเดียวเหมือนพืชไร่อื่นๆ ทนแล้งได้ดีพอสมควร สามารถปลูกเป็นพืชหมุนเวียนสลับกับพืชชนิดอื่นได้ ไม่มีปัญหาด้านการตลาด และ มีโปรตีนสูงกว่าข้าวนาดำ (ชัยฤกษ์ มณีพงษ์, 2524)

โดยทั่วไปข้าวไร่จะให้ผลผลิตต่ำ อันเนื่องจาก ส่วนใหญ่เป็นการปลูกโดยเกษตรกรรายย่อยเพื่อใช้บริโภค และเป็นการปลูกโดยใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ใช้กันมาเป็นเวลานาน มีการกำจัดวัชพืชและกำจัดโรคพืชไม่มากนัก รวมทั้งเกษตรกรปลูกข้าวไร่ในลักษณะของการปลูกเป็นพืชแซม ร่วมกับ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น เพื่อจะได้ไม่เสี่ยงต่อการปลูกข้าวไร่เพียงอย่างเดียว การกระทำดังกล่าวมีผลให้การปลูกข้าวไร่ได้ผลผลิตน้อย ดังนั้นเพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการผลิตข้าวไร่ให้สูงขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ข้าวไร่ ตลอดจนการให้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับต้นข้าวในระบบปลูก ก็จะช่วยแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรด้วย

สำหรับในพื้นที่ภาคใต้นั้น พันธุ์ข้าวที่ทางกรมวิชาการเกษตรแนะนำให้เกษตรกรปลูกคือ พันธุ์กู้เมืองหลวง และดอกพยอม (ชาญ มงคล, 2536) ซึ่งข้าวทั้งสองพันธุ์นี้ เป็นพันธุ์พื้นเมืองของภาคใต้ ที่มีความสามารถในการปรับตัวได้ดีทั้งในสภาพที่มีความอุดม

สมบูรณ์ของดินสูง และสภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ (ธีระ เอกสมทราเมษฐ์, 2528) อย่างไรก็ตามผลผลิตที่ได้โดยเฉลี่ยยังค่อนข้างต่ำ ซึ่งอาจเป็นผลจากข้อจำกัดที่เกี่ยวกับการตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยซึ่งนับว่ามีการศึกษากันน้อยในพื้นที่ปลูกภาคใต้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของ De Datta (1981) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ปุ๋ยไนโตรเจน และระยะเวลาที่เหมาะสมจะทำให้ผลผลิตข้าวไร่ได้สูงสุด

ไนโตรเจนเป็นธาตุอาหารที่พืชต้องการในปริมาณสูง เพื่อนำไปใช้ในการเจริญเติบโตและผลิดอกออกผล พืชได้รับไนโตรเจนจากดินในรูปที่ละลายช้า เช่นแอมโมเนียมไอออน (ammonium ion, NH_4^+) ไนเทรต ไอออน (nitrate ion, NO_3^-) หรือสารประกอบอินทรีย์ เช่น ยูเรีย หลังจากนั้นจะเปลี่ยนสารเหล่านี้ให้อยู่ในรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ในการสังเคราะห์กรดอะมิโน,กรดนิวคลีอิก และสารอื่นๆ ต่อไป

ในนาข้าวซึ่งมีน้ำขัง ปุ๋ยไนโตรเจนที่ได้รับการแนะนำให้ใช้เป็นปุ๋ยนา อาจอยู่ในรูปของปุ๋ยเดี่ยว เช่น ปุ๋ยแอมโมเนียมซัลเฟต (20 เปอร์เซ็นต์ ไนโตรเจน) ปุ๋ยแอมโมเนียมคลอไรด์ (25 เปอร์เซ็นต์ ไนโตรเจน) และปุ๋ยยูเรีย (45 เปอร์เซ็นต์ไนโตรเจน) หรือปุ๋ยรวม เช่น ปุ๋ยสูตร 16-20-0, 18-22-0, 20-20-0 และ 16-16-8 (ประพาส วีระแพทย์, 2531) สำหรับปุ๋ยไนโตรเจนในรูปไนเทรต ไม่แนะนำให้ใช้เป็นปุ๋ยนาเพราะ ในภาวะที่มีน้ำขัง ชั้นดินที่มีรากข้าวอยู่จะไม่มีออกซิเจน ซึ่งสภาวะดังกล่าว ไนโตรเจนในรูปไนเทรตจะกลายเป็นก๊าซไนโตรเจนโดยกระบวนการ denitrification โดยจุลินทรีย์บางชนิด และจะสูญหายไปในอากาศ (สรสิทธิ์, 2517 อ้างโดย ชาญ มงคล, 2536)นอกจากนี้ ไนเทรตยังเป็นอนุมูลประจุลบจึงไม่ยึดเกาะกับอนุภาคของดินซึ่งเป็นประจุลบเช่นกัน ดังนั้น จึงถูกชะล้างไปกับน้ำได้ง่าย (ชาญ มงคล, 2536) อย่างไรก็ตามการให้ปุ๋ยในระยะที่ต้นข้าวโตพอสมควรแล้วจะสามารถใช้ได้ทั้งรูปของไนเทรต และแอมโมเนียม (De Datta, 1981) อย่างไรก็ตาม ในทางเกษตรกรรม ได้มีการพัฒนาการใช้ปุ๋ยไนเทรตเพื่อเพิ่มผลผลิตในกลุ่มของพืชไร่

เนื่องจาก ไนเทรตในรูปสารละลาย สามารถถูกชะล้างจากดินไปสะสมที่น้ำผิวดิน ซึ่งมีผลต่อสุขภาพของมนุษย์เนื่องจากไนเทรตจะถูกรีดิวซ์โดยแบคทีเรีย ไปเป็น nitrous oxide และสารพิษชนิดอื่นๆ โดยจะเกิดขึ้นผ่านกระบวนการ denitrification ในดิน เป็นเหตุให้เกิด greenhouse gas (Campbell and Kinghorn, 1990) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า nitrate assimilation pathway มีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐศาสตร์ นิเวศน์วิทยา เกษตร

กรรม และทางการแพทย์ จากเหตุผลดังกล่าวจึงได้มีการศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับ nitrate assimilation กันมาก เพื่อปรับปรุงปริมาณผลผลิตโดยใช้กระบวนการที่จะลดราคาทุนของเกษตรกร และเอาชนะผลลบทางนิเวศน์วิทยาที่เป็นผลจากปุ๋ยไนเทรต

เมื่อพืชได้รับไนโตรเจนจากดินในรูปไนเทรต พืชจะเปลี่ยนให้เป็นแอมโมเนียซึ่งเป็นรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ในการสังเคราะห์สารอินทรีย์ต่างๆได้ต่อไป กระบวนการเปลี่ยนไนเทรตเป็นแอมโมเนีย เป็นปฏิกิริยา 2 ขั้นตอน โดยมีเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (nitrate reductase, NR) และเอนไซม์ไนไทรต์รีดักเทส (nitrite reductase, NiR) เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ซึ่งมีไนไทรต์ (nitrite, NO_2^-)เป็นตัวกลาง การเปลี่ยนไนเทรตเป็นไนไทรต์โดยการเร่งของ NR เป็นจุดแรกและเป็นขั้นตอนที่ควบคุมปฏิกิริยา และเนื่องจากไนเทรตเป็นแหล่งไนโตรเจนที่สำคัญสำหรับธัญพืช ดังนั้นการเข้าใจกลไกการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ในพืชชั้นสูงจึงมีความสำคัญต่อทางเศรษฐกิจมาก

ความรู้ทางด้านชีวเคมี และสรีระวิทยาของพืช สามารถนำมาใช้เป็นตัวโยงศักยภาพในการสร้างผลผลิตต่างๆ ภายในต้นพืชไปยังศักยภาพในการสร้างอาหาร การเจริญเติบโต และการพัฒนาของพืช กล่าวคือ การที่พืชมีศักยภาพในการผลิตสูง และปัจจัยแวดล้อมไม่ถูกจำกัด พืชจะสามารถสร้างอาหารได้สูงด้วย ซึ่งศักยภาพในการสร้างอาหารของพืช จะขึ้นกับความว่องไว (activity) และความไว (sensitivity) ต่อสิ่งแวดล้อมของเอนไซม์ในวิถีหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์โมเลกุลชนิดต่างๆ ดังนั้นถ้าทราบปัจจัยที่เหมาะสมในการสร้างผลผลิตในต้นพืชเช่น เอนไซม์บางชนิด ก็จะสามารถปรับปรุงและส่งเสริมการแสดงออกของเอนไซม์และนำไปสู่การพัฒนาในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันเป็นกระบวนการต่อเนื่องกับเอนไซม์นี้ได้ต่อไป

กระบวนการนำไนเทรตไปใช้ในต้นพืช มีเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสเป็นเอนไซม์ตัวแรกที่ทำหน้าที่เร่งปฏิกิริยาการเปลี่ยนไนเทรตเป็นไนไทรต์ การทำงานของเอนไซม์ไนเทรต รีดักเทสในธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ปริมาณไนเทรต ปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศ ความเข้มแสง ช่วงเวลาของการได้รับแสง ความเค็มของดิน ฯลฯ ผลผลิตสุดท้ายจากกระบวนการนำไนเทรตมาใช้ในพืช คือ แอมโมเนียมไอออน ซึ่งจะถูกใช้ไปในกระบวนการต่างๆ ภายในเซลล์พืชต่อไปเช่น การสร้างกรดอะมิโน โดยผ่านทาง glutamine synthetase - glutamate synthase cycle (GOGAT- cycle)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ข้าวไร่จึงเป็นพืชที่มีโอกาสปรับปรุงและพัฒนาผลผลิตให้ดีขึ้นได้ ซึ่งจะมีผลต่อเกษตรกรในแง่เศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตามการศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตในข้าวไร่ยังมีน้อย โดยการศึกษาที่ผ่านมาจะมุ่งประเด็นไปยังการใช้ปริมาณปุ๋ยหรือวิธีการใส่ปุ๋ย มากกว่าที่จะศึกษาลงไปถึงระบบการควบคุมการเจริญเติบโต และการใช้อาหารในต้นข้าวไร่

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นว่าการทำความเข้าใจถึงระบบที่เกี่ยวข้องกับการเจริญในต้นพืช อาจเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผลผลิตได้ ดังนั้นการศึกษาเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสซึ่งเป็นเอนไซม์สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของต้นข้าวไร่ จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะนำมาซึ่งวิธีการปรับปรุงและพัฒนาผลผลิตของข้าวไร่ได้ต่อไป งานวิจัยนี้จึงได้ ศึกษาถึงรูปแบบการแสดงออกของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส รวมไปถึงผลของแสง และแร่ธาตุต่อแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในข้าวไร่พันธุ์ต่างๆ ตลอดจนศึกษาคุณสมบัติบางประการของเอนไซม์ที่สกัดจากต้นข้าวไร่

การตรวจเอกสาร

1.1 ไนเทรตรีดักเทส (nitrate reductase)

1.1.1 ประวัติการค้นพบเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสถูกค้นพบเป็นครั้งแรกในปี 1953 โดยพบเอนไซม์ชนิดนี้ในรากและใบของพืชชั้นสูง และได้มีการทดลองสกัดเอนไซม์จากใบถั่วเหลืองเพื่อทำบริสุทธิ์และศึกษาคุณสมบัติ ซึ่งต่อมาในปี 1969 มีการเสนอว่าเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสนี้ เป็นเอนไซม์ตัวแรกในวิถีการใช้ไนเทรต (nitrate assimilation) นอกจากนี้ยังอาจเป็นตัวที่ควบคุมความเร็วของปฏิกิริยาอีกด้วย และหลังจากนั้นในปี 1976 มีการรายงานการค้นพบคุณสมบัติ NAD(P)H-bispecific ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในต้นข้าว นั่นคือ พบว่าเอนไซม์สามารถรับอิเล็กตรอนได้ทั้งจาก NADH และ NADPH เพื่อใช้ในการรีดิวซ์ไนเทรตให้เป็นไนไทรต์ และในช่วงเวลาสองปีต่อมาได้มีรายงานการพบคุณสมบัติ NAD(P)H-bispecific ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในข้าวโพด หลังจากนั้นในปี 1979 มีการรายงานว่าส่วนใบของพืชชั้นสูง เป็นตำแหน่งหลักในการเกิด nitrate assimlation และในปี 1980 ก็พบว่าเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในถั่วเหลืองก็มีคุณสมบัติ NAD(P)H–bispecific เช่นกัน หลังจากนั้นในปี 1983 ได้มีรายงาน

เกี่ยวกับผลของสิ่งแวดล้อมต่อการรีดิวซ์ไนเทรต, การรีดิวซ์ไนไทรต์ และกระบวนการเปลี่ยนแอมโมเนียมไปเป็นกลูตาเมต จำเป็นต้องมีกระบวนการสังเคราะห์แสงร่วมด้วย นอกจากนี้ในปัจจัยภายในต้นพืชก็ได้มีการศึกษา โดยในปี 1985 มีการรายงานว่ารากมีส่วนเสริมความสามารถรวมของพืชในการรีดิวซ์ไนเทรตในพืชบางชนิด (Wray and Fido, 1990)

จากการศึกษาโดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มต่างๆ จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ความรู้เกี่ยวกับเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสได้ก้าวหน้ามากขึ้น โดยครอบคลุมในสิ่งมีชีวิตหลายๆชนิด ได้แก่ ในพืชชั้นสูง สาหร่าย แบคทีเรีย และ รา

1.1.2 โครงสร้างของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส เป็น soluble enzyme พบในส่วนไซโทซอล โครงสร้างของเอนไซม์ประกอบด้วยหน่วยย่อยสองหน่วยที่เหมือนกัน จากการศึกษาพบว่าเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ประกอบด้วย 900 residuesซึ่งแต่ละหน่วยย่อยมีขนาดประมาณ 100 กิโลดาลตันประกอบด้วย FAD domain, heme(cyt.b557) domain และ molybdenum domain (Mo-pterin) ในอัตราส่วน 1:1:1 ดังรูปที่ 1 (Redinbaugh and Campbell, 1985 และ Campbell, 2001) ซึ่ง Campbell (1996) ได้จำแนกเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสเป็นสองส่วนตามตำแหน่งที่เร่งปฏิกิริยา ดังนี้

1. บริเวณที่มีการถ่ายอิเล็กตรอนจาก NADH ไปยัง FAD เพื่อเริ่มต้นในการส่งอิเล็กตรอนผ่าน heme-Fe ไปยัง Mo/Mo-pterin
2. บริเวณที่ไนเทรตถูกรีดิวซ์ไปเป็นไนไทรต์

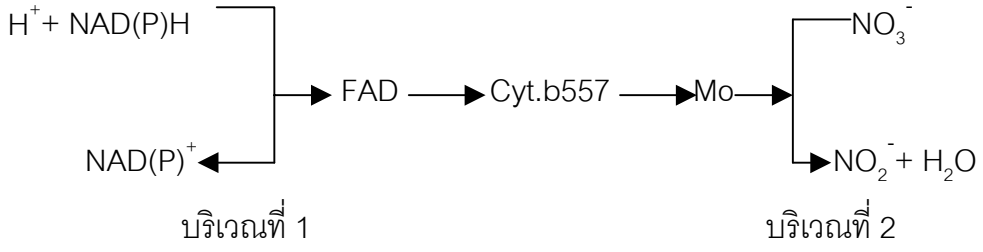

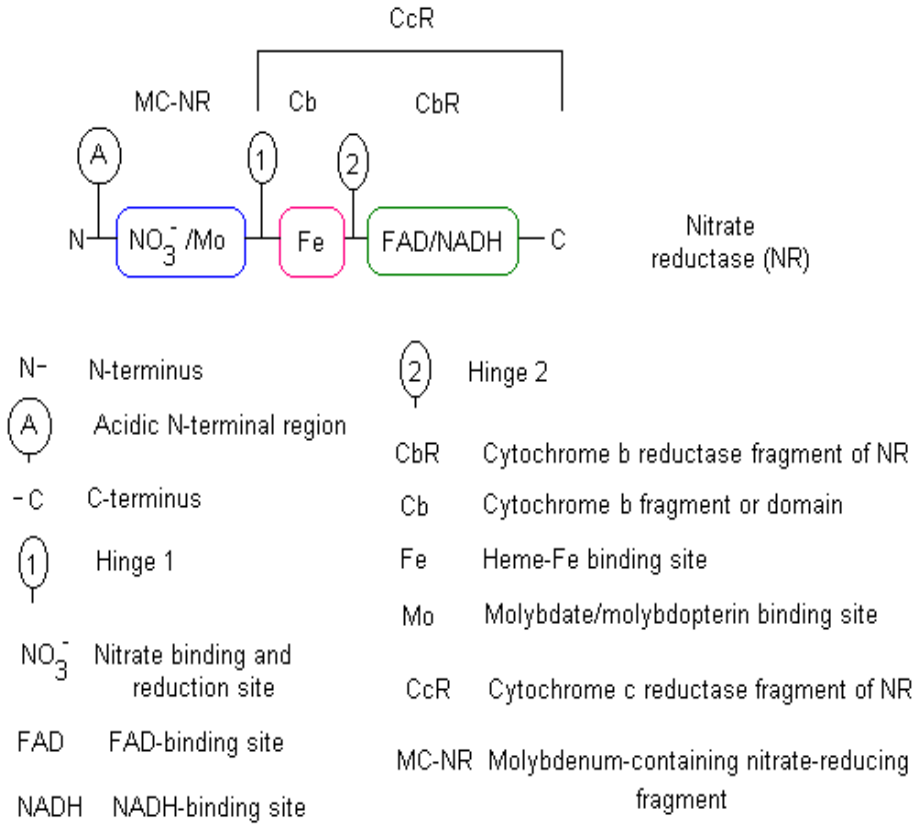

รูปที่ 1 แสดงโครงสร้างของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (Campbell, 1996)

1.1.3 หน้าที่ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในสิ่งมีชีวิต

ไนเทรตรีดักเทสเป็น soluble และ multi center redox enzyme ซึ่งทำหน้าที่เร่งการรีดิวซ์ด้วย 2 อิเล็กตรอนเพื่อเปลี่ยนไนเทรต ไปเป็นไนไทรต์ โดยใช้ pyridine nucleotide เป็นตัวให้อิเล็กตรอน สำหรับหน้าที่ทางสรีระวิทยาของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส คือการเร่งปฏิกิริยาการรีดิวซ์ไนเทรต ซึ่งเป็นกลไกในการใช้ไนโตรเจนในพืชชั้นสูง รา และ สาหร่าย นอกจากการทำหน้าที่ดังกล่าวแล้ว เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในธรรมชาติยังสามารถทำงานเกี่ยวกับการรีดิวซ์เหล็กได้โดยการเร่งปฏิกิริยา NADH ferric:citrate reduction เช่นเดียวกับเอนไซม์อีกหลายตัวที่สามารถเร่งปฏิกิริยานี้ได้ในพืช นอกจากนี้ ในธรรมชาติยังมีปฏิกิริยาอื่นที่เร่งโดยไนเทรตรีดักเทสเพียงอย่างเดียว โดยใช้ สารตั้งต้นต่างๆกัน เช่น chlorate, bromate และ iodate ซึ่งจะได้ผลิตภัณฑ์เป็น chlorite, bromite และ iodide สำหรับ กรณีของ chlorate ซึ่งปกติจะใช้ในการกำจัดวัชพืช หากไม่มีไนเทรตรีดักเทส หรือ nitrate transport system ก็จะทำให้พืชตายได้ หรือ การรีดิวซ์ของ iodate โดยไนเทรตรีดักเทสในพวกสาหร่าย ก็เป็นกลไกในการรักษาสมดุลย์ของ iodate-iodide ในน้ำทะเล นอกจากนี้ยังเคยพบว่าไนเทรตรีดักเทสในถั่วเหลืองสามารถทำงานได้ที่พีเอช 6.5 โดยไม่ปรากฏว่ามีไนเทรต (Campbell, 1999) และจากการศึกษาพบว่าไนเทรตรีดักเทสยังสามารถทำหน้าที่ในการเร่งการ reduction ของไนไทรต์ ได้เป็น nitric oxide แต่กระบวนการที่เกิดขึ้นยังไม่ได้รับการศึกษาถึงรายละเอียดขั้นตอนที่เกิดขึ้น รวมทั้งประโยชน์ที่มีต่อพืช (Yamasaki and Sakihama, 2000)

1.1.4 การทำงานของเอนไซม์

Campbell (1999) ได้จำแนกรูปแบบการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสโดยพิจารณาจากลักษณะการรับอิเล็กตรอนจาก NADH หรือ NADPH หรือการมีคุณสมบัติ NAD(P)H bispecific โดยแบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. NADH-NR เป็นรูปแบบทั่วไปพบในพืชชั้นสูง และสาหร่าย
2. NAD(P)H-NR พบในพืชบางชนิด เช่น ข้าวโพด ข้าว และข้าวบาร์เล่ย์
3. NADPH-NR พบในรา

นอกจากการจำแนกรูปแบบการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสตามแบบดังกล่าวแล้ว ไนเทรตรีดักเทส ยังเป็นเอนไซม์ที่มีการทำงานได้เป็นส่วนย่อยโดยเรียกว่า partial

activity (Kramer *et al*., 1987) ซึ่ง เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งการเร่งที่จำเพาะเฉพาะบางส่วนบนโมเลกุลของเอนไซม์แล้ว สามารถแบ่งได้ เป็น 2 กลุ่มกว้างๆ (รูปที่ 2)คือ

1. NADH dehydrogenase ซึ่งจะเกิดรีดักชันของ ferricyanide จากการทำงานของเอนไซม์ NADH: ferricyanide reductase หรือ รีดักชัน ของ cytochrome c จากการทำงานของเอนไซม์ NADH: cytochrome c reductase หรือรีดักชันของ dichlorophenol indophenol จากการทำงานของเอนไซม์ NADH: dichlorophenol indophenol reductase

2. activity ที่เกิดจากมีการให้อิเล็กตรอน จาก $FADH_2$ หรือ $FMNH_2$: nitrate reductase โดยผ่าน heme redox center หรือโดยการให้อิเล็กตรอนจาก dithionite reduced methyl viologen (MV: nitrate reductase) หรือ bromophenol blue (BPB: nitrate reductase โดยผ่าน molybdenum redox center)

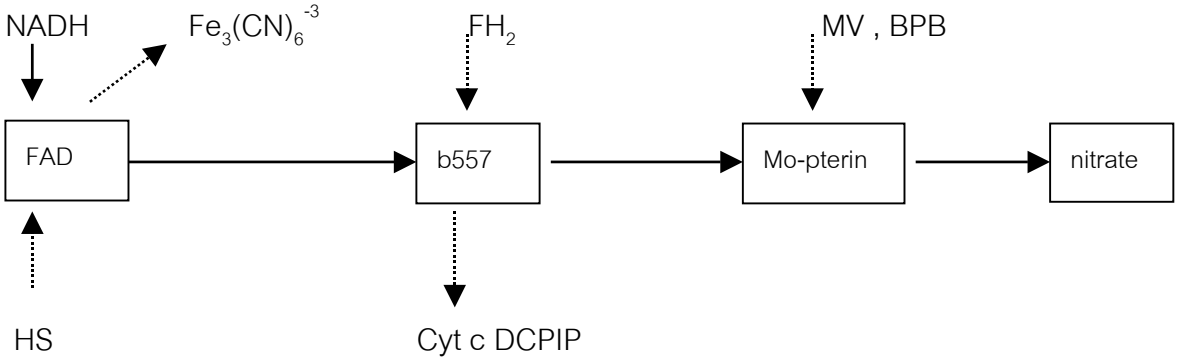

รูปที่ 2 แสดง partial activity ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (Kramer *et al*.,1987)

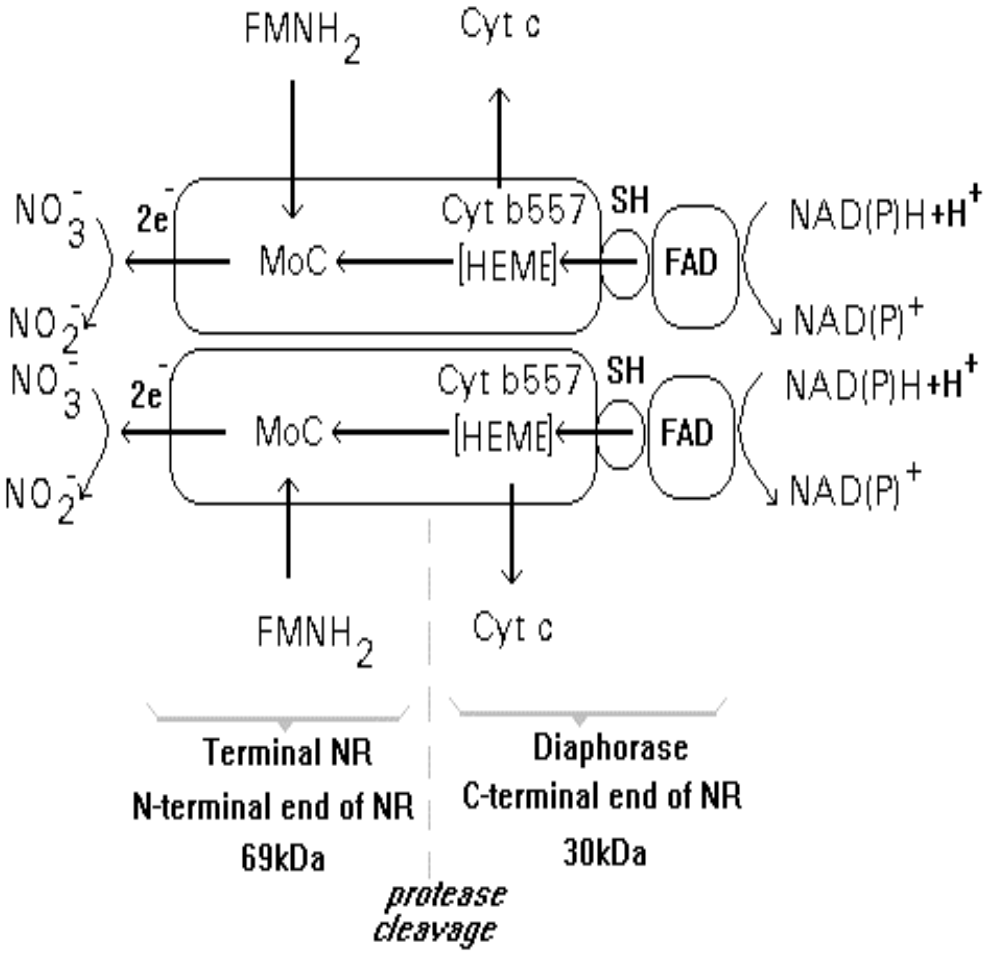

รูปที่ 3 แสดงโครงสร้างและการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในพืชชั้นสูง (Kleinhofs *et al*., 1989)

1.1.5 วิธีการศึกษาแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส และกลไกการเกิดปฏิกิริยา

วิธีการศึกษาแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสมีหลายวิธีด้วยกันได้แก่

1.1.5.1 การใช้ NAD(P)H เป็นตัวให้อิเล็กตรอน

จากปฏิกิริยา $NO_3^- + NAD(P)H \xrightarrow{NR} NO_2^- + OH^- + NAD^+$

หลักการ : 1. วัดปริมาณ ไนไทรต์ (NO_2^-) ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส เทียบกับเวลาที่ใช้ในการทำปฏิกิริยา โดยการทำให้ไนไทรต์เปลี่ยนเป็นสารประกอบเชิงซ้อนที่มีสีซึ่งได้จากการทำปฏิกิริยากับ *N*-(1-napthyl) ethylenediamide dihydrochloride ในสภาวะที่เป็นกรด แล้ววัดค่าการดูดกลืนแสงที่ 540 นาโนเมตร (Nakamura and Ikawa,1993, Feil *et al*., 1993, Ramalho *et al*., 1995 และ Larios *et al*., 2001)

2. วัดอัตราการลดลงของสารตั้งต้น ได้แก่ NAD(P)H โดยวัดค่าการดูดกลืนแสงของ NAD(P)H ที่ 340 นาโนเมตรเทียบกับเวลา (Lillo *et al*., 1997)

1.1.5.2 การใช้ methyl viologen เป็นตัวให้อิเล็กตรอน

หลักการ : reduced methyl viologen จะถูกออกซิไดส์ได้โดย molybdenum domain ซึ่งเป็น domain ส่วนสุดท้ายของโมเลกุลเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส จากนั้นอิเล็กตรอนจะถูกส่งต่อไปใช้ในการรีดิวซ์ไนเทรต ไปเป็นไนไทรต์ได้ การวัดปฏิกิริยาทำได้โดยการวัดปริมาณไนไทรต์ที่เกิดขึ้นจากการเกิดปฏิกิริยาเทียบกับเวลา (Coombs and Hall, 1982 และ Antipov *et al*., 2000)

1.1.6 การแพร่กระจายของเอนไซม์ในสิ่งมีชีวิต

ได้มีการศึกษาเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ในสิ่งมีชีวิตหลายพวก ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1.1.6.1 ไนเทรตรีดักเทสในพวกยูคาริโอต

<u>ขนาดโมเลกุล</u> 200-300 กิโลดาลตัน

<u>องค์ประกอบในโมเลกุล</u> - flavin (FAD)

- heme (cytochrome b557)
- molybdenum-pterin

ตำแหน่งในเซลล์ ในพวก eukaryotic algae และ เนื้อเยื่อของพืชชั้นสูงที่สังเคราะห์แสง จะพบเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในส่วนไซโทซอล หรือติดอยู่กับด้านนอกของคลอโรพลาสต์ และจะได้รับอิเล็กตรอนจากการสังเคราะห์แสงหรือ การสลายคาร์โบไฮเดรต

1.1.6.2 ไนเทรตรีดักเทสในพวกโปรคาริโอต

ขนาดโมเลกุล 75,000 ดาลตัน

องค์ประกอบในโมเลกุล - molybdenum ไม่มี FAD หรือ heme

ตำแหน่งในเซลล์ จับอยู่ที่ thylakoids และใช้ FADH จากการสังเคราะห์แสง แต่ไม่ใช้ NAD(P)H เป็นตัวให้อิเล็กตรอน

1.1.7 การทำบริสุทธิ์

Solomonson (1975) ได้สกัดแยกเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสให้บริสุทธิ์จากสาหร่ายสีเขียว (*Chlorella vulgaris*) พบว่า ตำแหน่งที่จับกับ NADH ของเอนไซม์มีความจำเพาะในการชะเอนไซม์ออกจากคอลัมน์ชนิด affinity–medium ได้แก่ Blue Dextran-Sepharose โดยใช้ NADH ในระดับความเข้มข้นเป็นไมโครโมลาร์ อย่างไรก็ตามพบว่าในพืชชั้นสูง เอนไซม์นี้มีความจำเพาะในการจับกับตัวกลางดังกล่าวได้น้อย และในช่วงเวลาใกล้กัน Campbell (1976) พบว่าการชะเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ที่สกัดจากพืชชั้นสูง จำเป็นต้องใช้เกลือความเข้มข้นสูงช่วยในการชะด้วย ต่อมาได้มีการพัฒนา affinity–medium มาเป็น Blue Sepharose ซึ่งมีความสามารถในการจับกับเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสได้สูงขึ้น และได้ใช้ในการทำบริสุทธิ์เอนไซม์นี้จากพืชชั้นสูงหลายๆชนิด เช่น ถั่วเหลือง (Jolly *et al.*, 1976 และ Campbell *et al.*, 1987) ข้าวบาร์เล่ย์ (Campbell and Wray, 1983) และในผักโขม (Jawali and Sane, 1984)

สำหรับตัวกลางชนิดอื่นที่ได้เคยทดลองใช้ในการทำบริสุทธิ์เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ได้แก่ hydroxyapatite butyl, Toyopearl 650-M, NADH-Sepharose, zinc chelate AMP-Sepharose (Wray and Fido, 1990) และ (Redinbaugh and Campbell, 1983)

Kramer *et al*. (1987) รายงานว่า การทำบริสุทธิ์เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ในพืชชั้นสูงจะพบว่ามีการสูญหายขององค์ประกอบพวก FAD และ molybdenum ระหว่างขั้นตอนการสกัด และทำบริสุทธิ์ และปริมาณเอนไซม์ที่ได้จะต่ำ (น้อยกว่า 5 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักสดของพืชหนึ่งกิโลกรัม)

1.2 ไนเทรตรีดักเทสในพืช

1.2.1 การนำไนเทรตเข้าสู่พืช

ไนเทรตในดินจะถูกนำผ่านเยื่อหุ้มเซลล์เข้าสู่เซลล์รากพืชโดยอาศัยความแตกต่างของศักย์ไฟฟ้าภายในและภายนอกเซลล์ ซึ่งมีค่าประมาณ 100-250 มิลลิโวลต์ หรืออาศัยความแตกต่างระหว่างความเข้มข้นของเกลือภายในและภายนอกเซลล์ราก นอกจากนี้ยังสามารถอาศัยโปรตีนขนส่ง (carrier protein) เป็นตัวนำเข้าสู่รากพืช หลังจากนั้นไนเทรตบางส่วนอาจถูกเก็บไว้ในแวคิวโอล อยู่เป็นอิสระในไซโทซอล ถูกรีดิวซ์ไปเป็นไนไทรต์ในบริเวณราก หรือถูกส่งไปยังส่วนลำต้นโดยผ่านทางท่อลำเลียงน้ำ (Crawford, 1995)

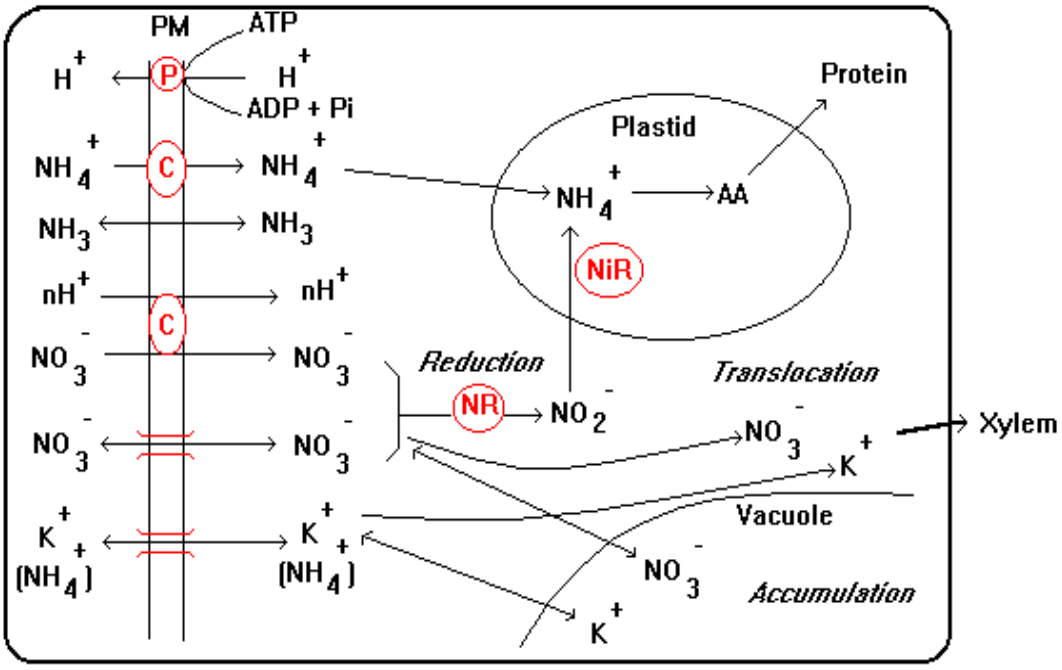

Scheme of proposed transport mechanisms for nitrate (nitrite) and ammonium at the plasmalemma of a plant cell. PM = plasma membrane (plasmalemma); Ⓟ = proton pump (H^+ATPase) acting mainly in charge balance; Ⓒ = carrier protein; ≡ = channels, serving for pH and charge balance.

รูปที่ 4 แสดงกลไกการขนส่งไนเทรตและแอมโมเนียมบริเวณเยื่อหุ้มเซลล์รากพืช (Crawford, 1995)

1.2.2 การขนส่งไนเทรตในพืช

จากการศึกษาโดย Crispeels et al. *(1999) Forde (2000)และ Glass* et al. *(2001) ได้รายงานถึงระบบการขนส่งไนเทรตในรากพืชประกอบด้วย 3 ระบบ คือ*

ระบบที่ 1 inducible high-affinity transport system (iHATS)

ระบบนี้จะทำงานเมื่อได้รับการชักนำจากไนเทรต หรือไนไทรต์ภายนอกลำต้น และจะถูกควบคุมโดยระดับไนเทรตในเนื้อเยื่อ หรือผลผลิตที่ได้จากกระบวนการใช้ไนเทรตในพืช

ระบบที่ 2 constitutively high-affinity transport system (cHATS)

ระบบนี้จะทำงานได้เอง แม้ว่าจะไม่มีไนเทรตจากภายนอกมากระตุ้นและมีความจำเพาะต่อไนเทรตสูง นอกจากนี้ในพืชบางชนิดพบว่าแอคติวิตียังสามารถกระตุ้นให้เพิ่มขึ้นได้หลายเท่าเมื่อได้รับไนเทรต

ระบบที่3 low-affinity transport system (LATS)

ระบบนี้จะทำงานได้เอง แต่ต้องมีระดับไนเทรตภายนอกเข้มข้นมากกว่า 1 มิลลิโมลาร์

ในธรรมชาติการนำไนเทรตเข้ามาใช้ในเซลล์พืชจะต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของระบบการขนส่งไนเทรตทั้ง 3 ระบบ โดยจะพบว่า iHATS และ LATS ในพืชบางชนิดจะมีการควบคุมแบบ negative feedback regulation อย่างไรก็ตามแม้ว่าความสามารถในการดูดซึมและขนส่งไนเทรตในต้นจะมีความแตกต่างกันตามแต่ชนิดพืช แต่การศึกษาพืชสายพันธุ์ที่สามารถดูดซึมไนเทรตได้ดี ก็จะเป็นทางเลือกในการให้ปุ๋ยไนเทรตแก่สายพันธุ์นั้นซึ่งจะช่วยเพิ่มความประสิทธิภาพในการใช้ไนโตรเจนได้อีกทางหนึ่ง (Hirel *et al.,* 2001)

1.2.3 ขั้นตอนการใช้ไนเทรตในพืช

เมื่อพืชได้รับไนเทรต จะมีการตอบสนองให้ NR-gene มีการถอดรหัส เพื่อเพิ่มปริมาณ mRNA ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (Campbell, 1996) ขณะเดียวกัน การได้รับไนเทรตแม้ในปริมาณน้อย (ต่ำกว่า 10 ไมโครโมลาร์) จะมีผลให้เซลล์มีการสังเคราะห์เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ไนไทรต์รีดักเทส กลูตามีนซินเธเทส และ กลูตาเมทซินเทส ไนเทรตอิสระที่อยู่ในไซโทซอล จะถูกรีดิวซ์ให้เป็นไนไทรต์โดยการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส จากนั้นไนไทรต์จะถูกนำเข้าไปในส่วนของคลอโรพลาสต์ หรือพลาสติด และถูกรีดิวซ์ให้เป็นแอมโมเนียม ซึ่งจะถูกใช้เป็นสารตั้งต้นในการสังเคราะห์กรดอะมิโนเพื่อใช้ในพืชต่อไป โดยผ่านทาง glutamine synthetase glutamate synthase cycle (GOGAT-cycle)

(Crawford, 1995) ดังแผนผัง

NO_3^{-} $\xrightarrow{(+5)\ NR\ (+2e^-)}$ NO_2^{-} $\xrightarrow{(+3)\ NiR(+6e^-)}$ NH_4^{+} $\xrightarrow{(-3)}$ GOGAT cycle

NR= nitrate reductase , NiR= nitrite reductase

GOGAT= glutamine synthetase glutamate synthase

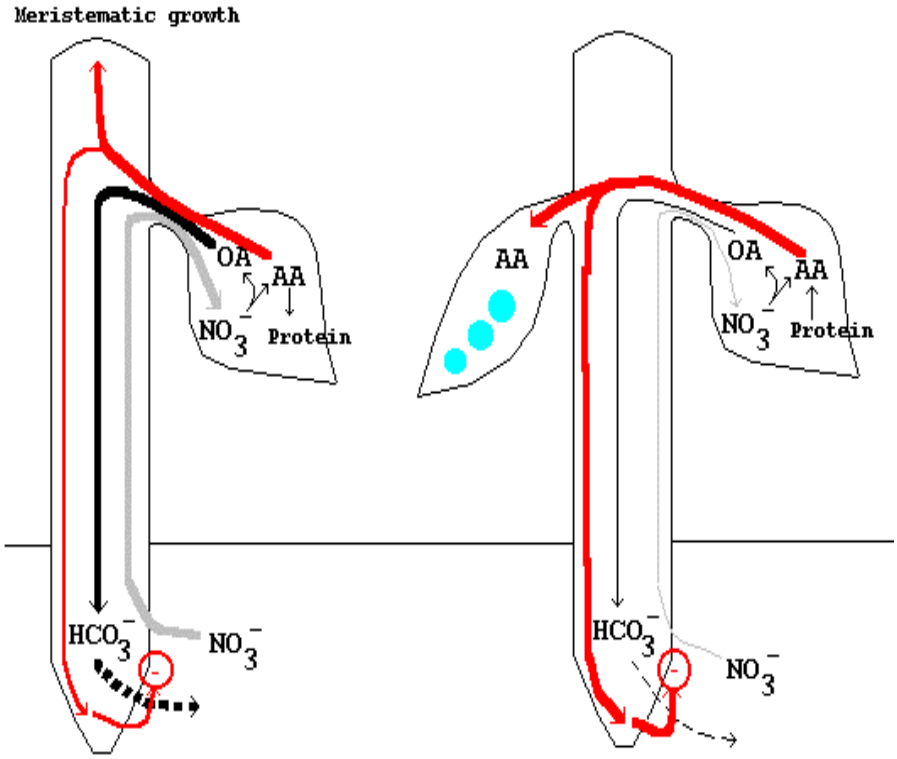

รูปที่ 5 แสดงการนำไนเทรตเข้าสู่พืช และการขนส่งไนเทรตในพืช (Crawford, 1995)

1.2.4 สมบัติบางประการของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในพืช

1.2.4.1 จลนศาสตร์ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

Campbell and Smarrelli (1978) ได้ศึกษาเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในพืชพวกแตง (Squash) และ ข้าวโพด โดยนำเอนไซม์ที่ผ่านการทำให้บริสุทธิ์แล้วมาศึกษา พบว่า เอนไซม์นี้มีกลไกการทำงานแบบ two-site pingpong โดยNRที่ได้รับอิเล็กตรอนจะมีการส่งผ่านอิเล็กตรอน จาก NADH-site ไปยัง nitrate-site จากการศึกษาค่า K_m ของ squash และ ยาสูบ โดย Lillo *et al*. (1997) พบว่า K_m ของ NADH อยู่ในช่วง 1.5-2.0 μM และ K_m ของไนเทรตอยู่ในช่วง 50 – 60 μM นอกจากนี้ Ahmad and Abdin (1999) ได้รายงานการหาค่า K_m ของ substrate สำหรับเอนไซม์ NAD(P)H-NR ที่สกัดจากต้นอ่อนของต้นมัสตาร์ด (mustard) และผ่านการทำบริสุทธิ์เอนไซม์ โดยใช้ Blue-sepharose สามารถแบ่งเอนไซม์เป็น 2 กลุ่ม คือ

1) NAD(P)H:NR ซึ่งมี K_m ของ KNO_3 เท่ากับ 2.5 mM , ค่า K_m ของ NADPH เท่ากับ 0.05 mM และ ค่า K_m ของ NADH เท่ากับ 0.2 mM

2) NADH: NR ซึ่งมี K_m ของ KNO_3 เท่ากับ 0.1 mM และ ค่า K_m ของ NADH เท่ากับ 0.01 mM

1.2.4.2 ความเสถียรของเอนไซม์

ไนเทรตรีดักเทสเป็นเอนไซม์ที่มีความเสถียรต่ำ ซึ่งจากการศึกษาในส่วนรากพืชพบว่าตำแหน่งของรากบริเวณที่ปลายรากจะมีแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสค่อนข้างเสถียรกว่าบริเวณส่วนรากที่เจริญเต็มที่แล้ว โดยเชื่อว่าการที่เอนไซม์มีความเสถียรต่ำเป็นผลมาจากการทำงานของเอนไซม์ endopeptidase ภายในราก (Oaks, 2000)

เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่บริสุทธิ์สามารถเก็บได้นานหลายเดือนโดยเก็บในกลีเซอ-รอล 50 เปอร์เซ็นต์ ที่อุณหภูมิ –20 องศาเซลเซียส (Solomonson *et al*., 1975)

1.2.4.3 ค่าพีเอชที่เหมาะสมต่อการทำงานของเอนไซม์

Ahmad and Abdin (1999) ได้รายงานการศึกษาแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (NAD(P)H: NR) ที่ได้จากต้น mustard พบว่าค่า pH ที่เหมาะสมสำหรับการทำงานของเอนไซม์คือ pH 6.8

1.2.5 การแสดงออกของเอนไซม์และการควบคุมการทำงานของเอนไซม์

1.2.5.1 การควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสโดยแสง

แสงมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส โดยแสงมีความสัมพันธ์กับเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ตั้งแต่การสังเคราะห์ mRNA ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ซึ่งจะพบว่า NR-mRNA มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเมื่อได้รับแสง และจะมีระดับต่ำในที่มืด (Crawford, 1995) นอกจากนี้แสงยังมีผลต่อแอคติวิตีของเอนไซม์ โดยในสภาวะที่มีแสงจะกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์ protein phosphatase ซึ่งทำหน้าที่ในการตัดฟอสเฟตออกจากโมเลกุลของเอนไซม์ทำให้เอนไซม์อยู่ในรูปที่สามารถทำงานได้ (active-form) (Huber *et al*., 1992)

ในเรื่องของอิทธิพลของแสงต่อการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสนี้ ได้มีนักวิทยาศาสตร์หลายๆ กลุ่มให้ความสนใจ และทำการศึกษาในแง่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการศึกษาโดย Strater and Hachtel (2000) ได้ศึกษาการถอดรหัสของไนเทรตรีดักเทสยีนในต้น birch (*Betula pendula* Roth) พบว่าเมื่อได้รับแสง จะมีการตอบสนองไนเทรตรีดักเทสยีนทั้งในส่วนใบและราก Haba *et al*. (2001) ได้รายงานว่าเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในใบแตงกวามีแอคติวิตีเพิ่มขึ้นเมื่อมีแสงและลดลงเมื่อไม่มีแสง

1.2.5.2 ผลของปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์

Su *et al*. (1996) ได้รายงานผลของการลดระดับปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ต่อการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส จากต้น Arabidopsis โดยในสภาวะดังกล่าว พบว่า เอนไซม์ถูกยับยั้งการทำงานอย่างรวดเร็วโดยกระบวนการ phosphorylation ที่ serine ตำแหน่งที่ 543 ซึ่งอยู่บริเวณ hinge I region ของเอนไซม์ และ Larios *et al.* (2001) ได้ทำการทดลองผลของคาร์บอนไดออกไซด์ระดับต่างๆ กัน ต่อแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสจากต้นแตงกวา (*Cucumis sativus* L.) พบว่าภายใต้สภาวะที่มีคาร์บอนไดออกไซด์เพิ่มสูงขึ้นจะมีการเพิ่มปริมาณแป้ง และ soluble sugar ในใบ รวมทั้งลดปริมาณไนเทรต ขณะเดียวกัน พบว่าเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสมีแอคติวิตีสูงขึ้น และจากการศึกษา NR-mRNA ผู้ทดลองได้สรุปว่า อัตราการใช้ คาร์บอนไดออกไซด์ จะมีผลไปควบคุมที่การแสดงออกของยีนบริเวณใบ รวมถึงควบคุมแอคติวิตีของเอนไซม์ โดยมีความเกี่ยวข้องกับน้ำตาล ซึ่งมีลักษณะเป็น regulatory metabolite

1.2.5.3 **ผลของสภาวะเครียดของพืช**

ในสภาวะเกิดความเครียด เช่น การขาดน้ำ หรือขาดออกซิเจนพบว่ามีการกระตุ้นให้เกิดการรีดิวซ์ของไนเทรตเพิ่มขึ้นควบคู่ไปด้วย ซึ่ง Huber and Kaiser (1996) ได้อธิบายว่า ในสภาวะดังกล่าวจะมีการเปลี่ยน ATP ให้อยู่ในรูปของสารที่มีพลังงานต่ำ คือ AMP ซึ่งการกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสเป็นผลจากการตอบสนองต่อสัญญาณของ AMP นั่นเอง และในปี 2001 Haba *et al.* ได้ผลการทดลองที่สนับสนุนในทำนองเดียวกันนี้โดยพบว่า สภาวะที่ขาดออกซิเจนจะมีผลต่อการเสริมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในรากของพืชกลุ่มแตงกวา ขณะที่การให้ออกซิเจนในปริมาณสูงจะมีผลในการยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

แต่จากการศึกษาในรากข้าวโพดพบว่ามีผลตรงกันข้าม กล่าวคือแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสลดลง ซึ่งผู้ทดลองได้อธิบายว่าสภาวะที่แห้งแล้งจะมีผลให้การนำไนเทรตเข้ามาในรากเกิดน้อยลง อย่างไรก็ตามการได้รับน้ำชดเชยเป็นเวลา 2 วันจะทำให้รากข้าวโพดทั้งรากเก่าและใหม่สามารถดูดซึมเอาไนเทรตในดินมาใช้ได้ซึ่งจะช่วยให้แอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสเพิ่มขึ้นได้ (Buljovcic and Engels, 2001)

นอกจากการขาดน้ำหรือขาดออกซิเจนจะมีผลต่อการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสแล้ว ความเค็มก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการทำงานของเอนไซม์นี้ โดย Lorenzo *et al*. (2001) ได้ศึกษาในต้นกุหลาบลัมบาดา (*Rosa hybrida*) ที่ปลูกในระบบไฮโดรโพนิคพบว่าแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในใบกุหลาบมีค่าลดลงเมื่อได้รับแอมโมเนียมไอออนในสารละลายธาตุอาหาร ซึ่งการนำแอมโมเนียมเข้าสู่ต้นกุหลาบเป็นการตอบสนองต่อความเค็มเมื่อมีแอมโมเนียมไอออนเป็นแหล่งของไนโตรเจนในสารละลาย

1.2.5.4 **ผลของอุณหภูมิ**

จากการทดลองของ Aslam *et al*. (2001) ซึ่งได้ศึกษาในต้นฝ้าย พบว่าอุณหภูมิมีผลต่อการนำไนเทรตเข้ามาใช้ในพืช ซึ่งปริมาณไนเทรตที่มีการขนส่งในต้นพืชนี้จะเป็นตัวควบคุมแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส และจากการทดลองของ Sakamoto and Bryant (1999) ได้รายงานว่า ที่อุณหภูมิต่ำ 15 องศาเซลเซียส เซลล์จะมีการนำไนเทรตมาใช้ได้ต่ำแม้ว่าจะมีแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสก็ตาม ซึ่งอาจสรุปได้ว่าอุณหภูมิไม่ได้มีผลต่อแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสโดยตรง แต่จะมีผลต่อการนำไนเทรตเข้าสู่

เซลล์มากกว่า และไนเทรตจะเป็นปัจจัยในการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสต่อไป

1.2.5.5 ผลของไนโตรเจนในรูปไนเทรตไอออน และแอมโมเนียมไอออนที่พืชได้รับ

ผลของไนเทรต (NO_3^-)

Lin *et al*. (1994) ได้ศึกษากลไกการกระตุ้น NR-gene ในพืชชั้นสูง พบว่า บริเวณ promoter ของ NR-gene จากต้น Arabidopsis มีการตอบสนองต่อการกระตุ้นโดยไนเทรต

ผลของแอมโมเนียม (NH_4^+)

Kronzycker *et al*. (1999) รายงานว่า ปริมาณไนเทรตสะสมในต้นอ่อนข้าว จะลดลงเมื่อมีแอมโมเนียม ซึ่งจะเป็นผลให้มีการลดแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ซึ่งต่อมา Vidmar *et al*. (2000) ได้เสนอว่า แอมโมเนียมอาจไปยับยั้งการแสดงออกของยีนที่ทำหน้าที่ในการควบคุมการสร้าง high-affinity NO_3^--transporter ในข้าวบาร์เล่ย์ซึ่งนำไปสู่การยับยั้งการนำไนเทรตเข้าสู่ต้น

1.2.5.6 ผลของ สารเคมี ไอออน และ metabolite บางตัวต่อแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

ผลของ casein และ DTT

Lewis *et al*. (1982) พบว่า การเติม 1% casein ลงใน สารละลายที่ใช้สกัดเอนไซม์ ซึ่งประกอบด้วย phosphate buffer pH 7.5 ความเข้มข้น 0.1 โมลาร์ EDTA ความเข้มข้น 1 มิลลิโมลาร์ และ DTT ความเข้มข้น 1 มิลลิโมลาร์ จะทำให้ เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่สกัดจากใบและรากของข้าวบาร์เล่ย์ มีความเสถียรได้นานหลายชั่วโมง แต่จะลดลงเมื่อไม่มี DTT

ผลของ glucose-6-phosphate (G-6-P)

McMichael *et al*. (1995) ได้ศึกษาการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ที่ได้จากผักโขม (*Spinacia oleracea* L.) พบว่าการยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ซึ่งเกิดจากการทำงานของเอนไซม์โปรตีนไคเนส จะถูกยับยั้งได้โดย glucose-6-phosphate นอกจากนี้ พวก metabolic phosphate ตัวอื่นเช่น dihydroxyacetone phosphate และ fructose-1,6-bisphosphate ก็สามารถยับยั้งการทำงานของโปรตีนไคเนสได้เช่นกัน (Bachmann *et al*. ,1995)

ผลของ 5′-AMP(adenosine 5′- monophosphate)

Huber and Kaiser (1996) ได้รายงานถึงความสัมพันธ์ของ 5′ AMP กับเอนไซม์ไนเทรต รีดักเทส โดยจากการศึกษาเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่ได้จากส่วนใบของผักโขม และถั่วลันเตา ในหลอดทดลองพบว่าการเกิด dephosphorylation ของ phospho-NR ถูกเร่งโดยเอนไซม์ฟอสฟาเทสภายในเซลล์ และเอนไซม์ฟอสฟาเทสนี้จะถูกเร่งโดย 5′-AMP นอกจากนี้ยังชี้ว่า การเพิ่มของ 5′-AMP ในไซโทซอล อาจเพียงพอต่อการกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในเซลล์พืช

ผลเช่นเดียวกันนี้ ได้มีการรายงานในปี 1999 โดย Agüera *et al*. และในปี 2001 โดย Haba *et al*. ซึ่งได้ ศึกษาผลของ 5′-AMP ต่อการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่ได้จากใบของพืชกลุ่มแตงกวาพบว่าการเติม 5′-AMP ลงในเอนไซม์สกัดที่ถูก pre-incubate ด้วย ATP เพื่อให้เอนไซม์อยู่ในรูปที่ไม่ทำงาน มีผลให้เกิดการกระตุ้นให้ทำงานได้อย่างรวดเร็ว และได้อธิบายว่า 5′-AMP มีผลไปเร่งการทำงานของเอนไซม์ฟอสฟาเทส ทำให้เอนไซม์ฟอสฟาเทสสามารถทำงานได้ โดยไปกระตุ้นอัตราการ dephosphorylation ของ phospho-NR (pNR) ส่งผลให้เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่ถูกยับยั้งการทำงานโดย ATP สามารถกลับมาทำงานได้

ผลของ divalent cation

การใช้ Mg^{2+} ความเข้มข้น 5 mM พบว่าสามารถยับยั้ง pNR ได้ ในขณะที่ ไม่มีผลยับยั้ง dephospho-NR ดังนั้นการวัดการทำงานของเอนไซม์ในสภาวะที่มี Mg^{2+} จึงเป็นค่าที่เกี่ยวเนื่องกับกลไกการเกิด phosphorylation/dephosphorylation และมีความสัมพันธ์กับค่าที่เกิดขึ้นในเซลล์พืช เนื่องจากภายในไซโทซอลจะมีMg^{2+} อิสระอยู่ Bachmann *et al*. (1995) ต่อมา Athwal *et al*.(1998) ได้ศึกษากลไกการจับกันระหว่างโปรตีน 14-3-3 กับเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสที่อยู่ในรูปที่จับอยู่กับฟอสเฟต (pNR) และได้เสนอว่า กลไกที่เป็นไปได้คือ มีการเปลี่ยนแปลงของโปรตีน 14-3-3 ก่อนจะมาจับกับโปรตีนเป้าหมาย ซึ่งจากการทดลองพบว่า divalent cation ได้แก่ Ca^{2+} , Mg^{2+} และ Mn^{2+} สามารถจับกับ 14-3-3 โปรตีนโดยตรง มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงรูปของโปรตีน 14-3-3 โดยเพิ่มสมบัติไฮโดรโฟบิกที่ผิวเอนไซม์และมีผลต่อการจับกับ pNR ได้ดีขึ้น ส่งผลให้มีการยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส อย่างไรก็ตามแม้ว่าการมี Ca^{2+} จะมีผลในการยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสได้ แต่จากการรายงานของ Lavon (1999) ได้แสดงให้เห็นว่าใน

สภาวะที่ใบพืชขาด Ca^{2+} จะมีผลให้มีการสะสมของไนโตรเจน ไนเทรต และ กรดอะมิโนอิสระลดลง ส่งผลให้มีแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสต่ำ

1.2.5.7 กลไกการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในพืช

Hoff *et al*.(1995) และ Crawford (1995) ได้เสนอว่าการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส แบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ ระดับ transcription และระดับ protein turnover ซึ่งในเวลาต่อมา Douglas *et al.(*1995) , Bachmann *et al*.(1996) , Su *et al.* (1996) และ Lillo *et al*. (1997) ได้แสดงให้เห็นว่า post-translation modification ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส โดยการเกิด phosphorylation เป็นกระบวนการหลักในการควบคุมแอคติวิตีของเอนไซม์ การเกิด phosphorylation และ dephosphorylation ของเอนไซม์นี้จะมีความเกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์แสง โดยเอนไซม์โปรตีนฟอสฟาเทส (protein phosphatase) ทำหน้าที่ในการตัดหมู่ฟอสเฟต ซึ่งโปรตีนนี้จะถูกกระตุ้นโดยแสงในขั้นตอนการสังเคราะห์โปรตีน (Huber *et al*., 1992) นอกจากนี้ยังพบว่ามีโปรตีนยับยั้ง (inhibitor protein, IP) ที่ทำหน้าที่ในการยับยั้งแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสนี้ สามารถยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ได้ในสภาวะที่มี divalent cation (เช่น Ca^{2+}, Mg^{2+} และ Mn^{2+}) ภายหลังจากเอนไซม์ถูกเติมฟอสเฟตที่ตำแหน่ง Ser-543 แล้ว และต่อมา inhibitor protein ดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนามของโปรตีน 14-3-3 (Bachmann *et al.,* 1996 และ Moorhead *et al*., 1996) จากการศึกษาโดย Bachmann *et al*.(1995) ได้ชี้ว่า NADH-NR ในใบผักโขมถูกควบคุมโดยวิธี protein phosphorylation ทั้งในหลอดทดลอง และ เซลล์ของใบ และเมื่อศึกษาในใบยาสูบ ซึ่งเป็นสายพันธุ์กลายที่มีการสะสม phosphate ester ซึ่งได้แก่ G-6-P และ fructose-1,6-bisphosphate ในระหว่างช่วงเวลาที่ได้รับแสง พบว่า metabolite ดังกล่าวจะมีผลไปลดการควบคุมการเกิด NR-inactivation นอกจากนี้ยังคาดว่า Ca^{2+} ที่อยู่อย่างอิสระในไซโทซอล อาจทำหน้าที่สำคัญในการควบคุมแอคติวิตีของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส ในพืช โดย Kaiser and Huber (1994) ได้แสดงแบบจำลองการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในใบและรากพืช ในระดับ protein turn over ดังรูปที่ 6

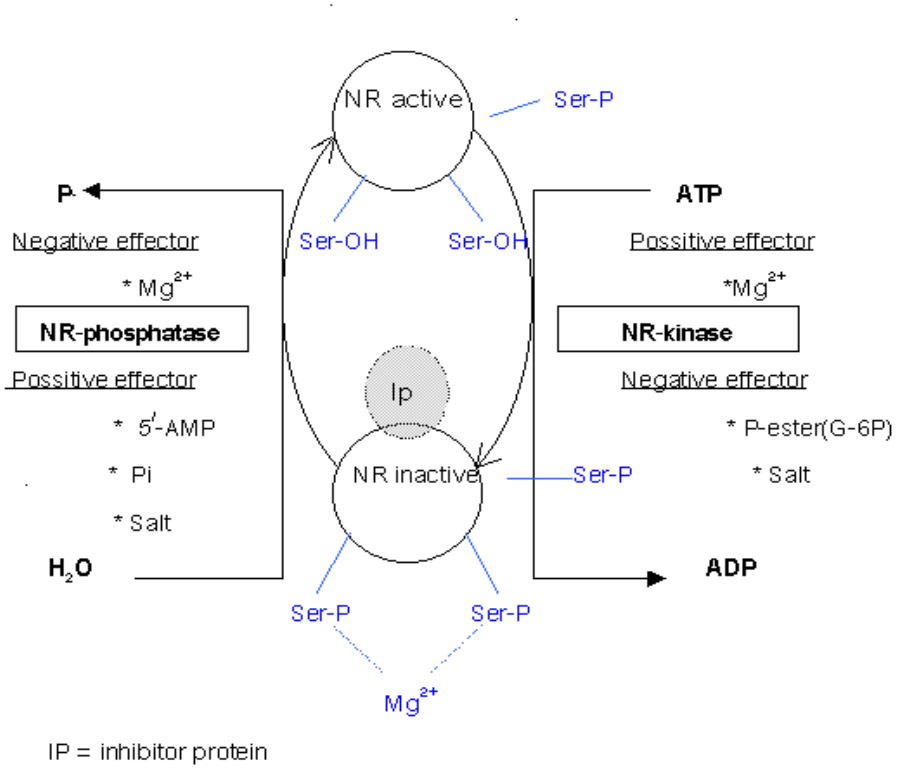

รูปที่ 6 แสดงแบบจำลองการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส (Kaiser and Huber,1994)

นอกจากการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังได้มีรายงานโดย Ogawa *et al*. 2000 ถึงการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสว่า มีความสัมพันธ์กับการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนไทรต์รีดักเทสด้วย โดย mRNA ของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสอาจเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมให้เอนไซม์ไนไทรตรีดักเทสเกิดการปรับโครงสร้างให้อยู่ในรูปที่สามารถทำงานได้

1.3 ไนเทรตรีดักเทสในสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

Nakamura and Ikawa (1993) รายงานการทำบริสุทธิ์ NADH-NR จาก *Porphyra yezoensis* โดยใช้ PEG-treatment, ammonium sulfate fractionation, chromatography บนคอลัมน์ butyl Toyopearl 650-M, Blue sepharose CL-6B, DEAE-cellulose (DE52) และ hydroxyapatite, gel filtration บน Sephacryl S-400 ได้เอนไซม์ที่บริสุทธิ์ 5,700เท่า และมีค่า specific activity 12.5 μmol/min/mg.Protein และจากการทำ Native-Polyacrylamide gel electrophoresis แล้วย้อมดู nitrate reductase activity พบว่าเอนไซม์มีน้ำหนักโมเลกุล ประมาณ 220,000 ดาลตัน และเมื่อทำ SDS-Polyacrylamide gel electrophoresis พบว่าน้ำหนักของแต่ละหน่วยย่อยเท่ากับ 100 กิโลดาลตัน นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่าค่า K_m ของ NADH = 23 μM และ K_m ของ KNO_3 = 64 μM , ค่า pH ที่เหมาะสมต่อการทำงานของเอนไซม์ อยู่ในช่วง 7.0-8.5

Martinez-Espinasa *et al*. (2001) ได้รายงานการศึกษาคุณสมบัติของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในแบคทีเรีย *Halferax mediterranei* พบว่าเอนไซม์ประกอบด้วยหน่วยย่อย 2 หน่วย มีขนาดต่างกันคือ 105$\pm$1.3 กิโลดาลตัน และ 50$\pm$1.3 กิโลดาลตัน มีค่าพีเอชที่เหมาะสมต่อการทำงานของเอนไซม์คือที่พีเอช 9.0 โดยเอนไซม์จะทำงานได้ดีที่อุณหภูมิ 80 องศาเซลเซียส ความเสถียรของเอนไซม์ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของเกลือ นอกจากนี้ยังพบว่าเอนไซม์นี้สามารถรับอิเล็กตรอนมาจาก reduced methyl viologen ซึ่งต่างจากสภาพธรรมชาติที่พืชใช้ NADH หรือ NADPH เป็นตัวให้อิเล็กตรอน

1.4 การใช้ประโยชน์จากเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทส

เนื่องจากในการวัดไนเทรตในแหล่งน้ำทั่วไป พบว่าการวัดมักถูกรบกวนจากไอออนอื่นๆ ในสิ่งแวดล้อมที่นำตัวอย่างน้ำมาวัด ดังนั้นจึงได้มีนักวิทยาศาสตร์หลายกลุ่มพยายามนำเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสมาประยุกต์ใช้ในการวัดไนเทรตในน้ำ เช่น Mori *et al*., (2000) ได้ประยุกต์นำเอาเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสมาใช้ในการหาปริมาณไนเทรต โดยใช้วิธีการนำไนเทรตผ่านท่อที่มีเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสอยู่ภายใน และใช้ตัวพาคือ NADPH จากนั้นวัดปริมาณการลดลงของ NADPH ที่ความยาวคลื่น 340 นาโนเมตร ซึ่งวิธีการดังกล่าว ผู้ทดลองได้นำไปประยุกต์ใช้ในการหาปริมาณไนเทรตที่อยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติ

1.5 ข้าวไร่

ข้าวจัดเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว (monocotyledon) อยู่ในวงศ์หญ้า (Gramineae) เผ่าพันธุ์ (tribe) โอไรซี่ (Oryzae) เผ่าพันธุ์นี้มี 25 ชนิด แต่มีเพียงสองชนิดที่ปลูกไว้เป็นอาหาร คือ *Oryza sativa* L. และ *Oryza glaberrima* ส่วนที่เหลือเป็นข้าวป่า (ชาญ มงคล, 2536) สำหรับข้าวพันธุ์ *Oryza sativa* นี้ เป็นพันธุ์ที่ปลูกแพร่หลายในประเทศต่างๆ และยังสามารถแบ่งออกได้ตามการปรับตัวและวิวัฒนาการการกำเนิดเป็น 3 พวก คือ *japonica, indica* และ *javanica* ซึ่งพันธุ์ข้าวที่ปลูกในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นพวก *indica* ยกเว้นข้าวไร่ทางภาคเหนือซึ่งมีลักษณะบางอย่างของข้าว japonica รวมอยู่ด้วย (ประพาส วีระแพทย์, 2531) ข้าวที่ปลูกโดยทั่วไปแบ่งตามสภาพการปลูกได้เป็นสองพวก คือ ข้าวที่ปลูกในนาข้าวทั่วไป และข้าวที่ปลูกบนที่ดอนหรือในไร่ ซึ่งเรียกว่าข้าวไร่

ข้าวไร่เป็นพืชที่ต้องการน้ำน้อย และปลูกขึ้นง่ายโดยไม่ต้องมีน้ำหล่อเลี้ยงลำต้น จึงเป็นที่รู้จักและปลูกกันอย่างแพร่หลายในหมู่เกษตรกรชาวไร่และชาวเขาในภาคต่างๆ สำหรับในภาคใต้ นิยมปลูกข้าวไร่ในที่ดอนทั่วไป และปลูกแซมในสวนยางระหว่างที่ต้นยางมีอายุ 1-4 ปี (ธีระ เอกสมทราเมษฐ์, 2528) การปลูกข้าวไร่ทำได้สองวิธีคือ วิธีหว่าน และวิธีขุดหลุมหยอดเมล็ด โดยวิธีหลังเป็นวิธีที่ให้ผลดีและนิยมมากกว่าวิธีหว่าน นอกจากนี้การใส่ปุ๋ยก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะดินทั่วๆไปที่ใช้ปลูกพืชมาหลายปีจะมีธาตุอาหารพืชในดินน้อยลง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มปุ๋ยและธาตุอาหารพืชลงไป เพื่อต้นข้าวจะสามารถนำไปสร้างเป็นสารอาหารได้อย่างเพียงพอ เพื่อนำไปสร้างลำต้นให้สมบูรณ์แข็งแรงและติดเมล็ดได้อย่างเต็มที่ ปุ๋ยชนิดต่างๆที่มีการแนะนำให้ใช้มีดังนี้ (กองส่งเสริมพืชพันธุ์ กรมวิชาการเกษตร, 2520)

1. ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ หรือ ปุ๋ยเคมี ควรแบ่งใส่ 2 ครั้งๆ ละเท่าๆกัน คือ ครั้งที่หนึ่งใส่เมื่อข้าวมีอายุได้ประมาณ 20-25 วัน หรือหลังจากดายหญ้าและพรวนดินครั้งแรกเสร็จเรียบร้อย และครั้งที่สองเมื่อข้าวมีอายุประมาณ 45-50 วัน

2. ปุ๋ยคอก ได้แก่ ปุ๋ยมูลสัตว์ โดยใส่ก่อนปลูก ใช้ปุ๋ยคลุกกับดินระหว่างเตรียมดิน

3. ปุ๋ยหมัก ใช้ไร่ละ 600-700 กิโลกรัม ใส่ก่อนปลูกเช่นเดียวกับการใช้ปุ๋ยคอก

4. ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ควบคู่ไปกับการใช้ปุ๋ยเคมี

ผลผลิตของข้าวไร่จะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์ สภาพดินฟ้าอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และการบำรุงรักษา ถ้าหากได้มีการใช้ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม และทำการบำรุงรักษาให้ถูกวิธี จะสามารถเพิ่มผลผลิตข้าวไร่ได้สูงกว่าไร่ละ 400-500 กิโลกรัม

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะประจำพันธุ์ของข้าวที่นำมาใช้ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ข้าวไร่พันธุ์ดอกพยอม และกู้เมืองหลวง ซึ่งเป็นข้าวไร่ที่ทางกรมวิชาการเกษตรแนะนำให้ใช้เป็นพันธุ์ที่เหมาะสมสำหรับปลูกในพื้นที่ภาคใต้ โดยเปรียบเทียบกับข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ105 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่มีการปลูกโดยทั่วไปในนาน้ำขัง และมีคุณสมบัติในการทนแล้งได้ดีพอสมควรจึงสามารถนำมาปลูกในลักษณะของข้าวไร่ได้ในบางพื้นที่ เช่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ตารางที่1 ความแตกต่างของข้าวพันธุ์ดอกพยอม กู้เมืองหลวง และ ขาวดอกมะลิ105 (วิชา ธิติประเสริฐ และคณะ, 2544)

หัวข้อ	ลักษณะประจำพันธุ์ข้าว		
1. จีเอสนัมเบอร์	04003	04002	04020
2. ชื่อพันธุ์	ดอกพยอม	กู้เมืองหลวง	ขาวดอกมะลิ105
3. ชื่อพันธุ์ (อังกฤษ)	Dakphayawm	KooMuang Luang	Khaodokmali105
4. ความยาวของแผ่นใบ (ซม.)	60.00	69.60	56.20
5.ความกว้างของแผ่นใบ (ซม.)	1.66	1.66	1.54
6. ขนบนแผ่นใบ	มีบ้าง	มีบ้าง	มีบ้าง
7. สีแผ่นของใบ	เขียว	เขียว	เขียวเข้ม
8.สีของกาบใบ	เขียว	เขียว	เขียว
9. มุมของยอดแผ่นใบ	ตก	ตก	ตั้งตรง
10. ลักษณะใบธง	หักลง	หักลง	ปานกลาง
11. การแก่ของใบ	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง
12. ความยาวของลิ้นใบ (มม.)	21.60	25.20	10.00
13. สีของลิ้นใบ	ขาว	ขาว	ขาว
14. รูปร่างของลิ้นใบ	แหลม	แหลม	แหลม
15. สีของข้อต่อใบ	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน
16. สีของหูใบ	เขียว	เขียว	เขียว
17. ทรงกอ	กอตั้ง	กอตั้ง	กอตั้ง
18. ความยาวของลำต้น (ซม.)	178.80	171.80	93.00
19. เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้น (มม.)	4.00	5.00	4.00
20. สีปล้อง	เขียว	เหลืองอ่อน	เหลืองอ่อน
21. ความแข็งของลำต้น	แข็งปานกลาง	แข็งปานกลาง	ค่อนข้างแข็ง
22. ความยาวของรวง (ซม.)	24.60	26.40	26.30
23. ลักษณะรวง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง
24. การแตกระแง้	ปานกลาง	ปานกลาง	ระแง้ถี่
25. การยืดของคอรวง	คอรวงยาว	คอรวงยาว	สั้น
26. ก้านรวง	อ่อน	อ่อน	อ่อน

ตารางที่1 (ต่อ)

หัวข้อ	ลักษณะประจำพันธุ์ข้าว		
ชื่อพันธุ์	ดอกพยอม	กู้เมืองหลวง	ขาวดอกมะลิ105
27. การร่วงของเมล็ด	ร่วงง่าย	ร่วงง่าย	ร่วงน้อย
28. การนวด	ง่าย	ปานกลาง	ง่าย
29. จำนวนรวง	-	-	-
30. หางข้าว	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
31. สีของหางข้าว	-	-	-
32. สียอดดอก	ดำ	ฟาง	ขาว
33. สีของยอดเกสรต้วเมีย	ขาว	ขาว	ขาว
34. สีเปลือกเมล็ด	สีฟาง	สีฟาง	-
35. ขนบนเปลือกเมล็ด	-	-	-
36. สีกลีบรองดอก	ฟาง	ฟาง	ฟาง
37. ความยาวของกลีบรองดอก (มม.)	-	-	-
38. การติดเมล็ด	ติดปานกลาง (75-90%)	ติดปานกลาง (75-90%)	ติดปานกลาง (75-90%)
39. ความยาวเมล็ดข้าวเปลือก (มม.)	7.30	8.40	-
40. ความกว้างเมล็ดข้าวเปลือก(มม.)	-	-	-
41. สีข้าวกล้อง	-	-	-
42. ชนิดของข้าวสาร	ข้าวเจ้า	ข้าวเจ้า	-
43. กลิ่นหอม	-	-	-
44. รูปร่างข้าวกล้อง	เรียว	เรียว	-
45. การเป็นท้องไข่	น้อย	มาก	-
46. จำนวนวันตกกล้าถึงออกดอก 50%	-	-	-
47. วันออกดอก	-	3 พย.	30 ตค.
48. เปอร์เซ็นต์การติดเมล็ด (%)	-	-	-
49. จำนวนต้นต่อกอ	-	-	-
50. นน. 100 เมล็ด	2.58	3.64	-

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาการควบคุมการทำงานของเอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสในต้นข้าวไร่พันธุ์กู้เมือง-หลวง และดอกพยอม โดยใช้พันธุ์ขาวดอกมะลิ105 เป็นพันธุ์เปรียบเทียบ ซึ่งมีผลมาจากการได้รับไนเทรต และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม
2. แยกและทำบริสุทธิ์เอนไซม์ไนเทรตรีดักเทสเพื่อศึกษาสมบัติบางประการของเอนไซม์นี้